

KA EVROPSKOM DRUŠTVU
OGRANIČENJA I PERSPEKTIVE

IZDAVAČ

Institut društvenih nauka
Beograd, 2018

ZA IZDAVAČA

Dr Goran Bašić

UREDNICI

Dr Lilijana Čičkarić
Prof. dr Aleksandar Bošković

RECENZENTI

Prof. dr Mirjana Bobić
Prof. dr Slobodan Zečević
Dr Bojan Todosijević

LEKTURA

Anka Jakšić

GRAFIČKO OBLIKOVANJE

Milorad Mitić

ŠTAMPA

RIC grafičkog inženjerstva
Tehnološko-metalurškog fakulteta, Beograd

zbornici

KA EVROPSKOM DRUŠTVU

OGRANIČENJA I PERSPEKTIVE

INSTITUT
DRUŠTVENIH NAUKA
BEOGRAD
INSTITUTE
OF SOCIAL SCIENCES
BELGRADE

ANKICA ŠOBOT

Naučna saradnica u Centru za demografska istraživanja
Instituta društvenih nauka u Beogradu
ankica.sobot@gmail.com

O rodnoj ravnopravnosti iz demografskog ugla: pitanja i prepreke u slučaju Srbije¹

Apstrakt

Ovaj rad se bavi pitanjem rodne ravnopravnosti, kao bitnim aspektom razvoja i demokracije srpskog društva. Demografski saznanji koncept, baziran na analizi statističkih podataka o stanovništvu i populacionim procesima, pruža sveobuhvatan uvid u relevantne aspekte i omogućava identifikovanje bitnih pitanja. Starosna, vremenska i prostorna dimenzija rodni modela ponašanja, imajući u vidu konkretne demografske i socio-ekonomske karakteristike, pružaju bogat saznanji opus. Osim saznanja u pogledu rodni specifičnosti i neravnopravnosti ka kojima je potrebno delovati, kristališe se važnost veze između rodne ravnopravnosti i demografskog razvoja. Pozitivne promene u pogledu obrazovanja i ekonomske aktivnosti, započete u generacijama iz 1950-ih, a tokom vremena intenzivirane, otvorile su nova pitanja kada se radi o dostizanju najviših standarda rodne ravnopravnosti. Osim potrebe da se unapređuje društveni položaj žena, uzimajući u obzir obrazovne, profesionalne i bračne karakteristike – demografski pristup dovodi i do potrebe da se unapređuju pitanja koja se tiču položaja muškog stanovništva i specifičnosti njihovog ponašanja.

Ključne reči. rodne uloge, rodne razlike, društveni položaj žena, muškarci, Srbija

Uvod

■ Rodna ravnopravnost predstavlja vrednost savremenih demokratskih društava, te se ona usmeravaju na ublažavanje i ukidanje rodni razlika koje su pokazatelji društvene nejednakosti između žena i muškaraca. Proces promena u sferi rodni uloga i rodni odnosa uslovi su preoblikovanje formi, ali ne i potpuno prevazilaženje rodne

---

¹ Tekst je rezultat rada na projektu *Istraživanje demografskih fenomena u funkciji javni politika u Srbiji (47006)* Instituta društvenih nauka, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

neravnopravnosti. Ono što odlikuje savremene tokove jeste promocija društvenog odnosa polova u bitno društveno pitanje, kao aspekt društvenog razvoja u celini. Otuda različite forme rodne neravnopravnosti i dalje jesu predmet istraživanja raznovrsnih naučnih disciplina, a u cilju što sveobuhvatnijeg sagledavanja i što dubljeg razumevanja uslovljenosti i načina njegove manifestacije.

Na početku 21. veka, Milenijumskom deklaracijom Ujedinjenih nacija, rodna ravnopravnost je definisana kao obaveza i promovisana u jedan od osam razvojnih ciljeva, na nacionalnom i na globalnom nivou. Osim kroz sferu ljudskih prava, definisana je kao jedan od kriterijuma demokratičnosti društva i regulisanje ovog pitanja postaje imperativ razvojnih politika evropskih društava. One su usmerene na ekonomsko ojačavanje žena, podsticanje veće angažovanosti u političkom i javnom životu, kao i na pitanja koje se tiču usklađenosti sa porodičnim životom. Rodna ravnopravnost označava jednakost žena i muškaraca u pogledu šansi, mogućnosti izbora, uslova razvoja individualnih kapaciteta, dostupnosti resursa, mogućnosti zapošljavanja i vrednovanja rada, implicirajući slobodu izbora uloga i postignuća u skladu sa individualnim sklonostima, sposobnostima i stavovima, a nikako ne znači obavezu jednakih postignuća i podrazumevajuće rodne modele ponašanja (Paci 2002).

Rodna ravnopravnost u evropskom okviru

Promene u obrazovanju i ekonomskoj aktivnosti žena, koje su se odvijale u drugoj polovini 20. veka, proizvele su negativan efekat manifestovan konfliktnim položajem žena, usled široke rasprostranjenosti modela prema kojem su aktivnosti unutar porodice i domaćinstva bile njihova preovlađujuća obaveza (Haintrais 1990; Oppenheim Mason and Jansen ed. 1995). Kao posledica toga, krajem 1980-ih značajno su intenzivirani nepovoljni demografski trendovi vidljivi kroz kasnije stupanje u brak, pomeranje početka rađanja, porast nestabilnosti bračnih zajednica, širenje niskih stopa rađanja. Takođe, pored pozitivnih tendencija izlaska na tržište rada kao stručne i obrazovne radne snage, u ovoj sferi postojali su i negativni uticaji. Rodna segregacija na tržištu rada ugrožava ekonomsku poziciju žena i slabi njihov društveni položaj u celini (Hoem 1995).

Promene u društvenom položaju žena brže su se odvijale kada je reč o sticanju obrazovanja i intencijama žena da obavljaju plaćene poslove van kuće, nego što su se menjali obrasci podele rodnih uloga unutar porodice. Ta neusklađenost ometala je dalje unapređenje društvenog položaja žena i postizanje većeg stepena rodne ravnopravnosti. Otuda se na kraju 20. veka, kao bitan problem politika usmerenih ka porodici nameće njihova orijentisanost na podržavanje preovladavajućeg angažovanja žene u aktivnostima unutar porodice (Presser 1995).

Postindustrijska društva uspostavila su formalnu jednakost žena i muškaraca, ali rodna neravnopravnost počiva na tradicionalnoj podeli rodnih uloga, kao široko prihvaćenom obrascu i od strane žena (Burdije 2001:129). Otuda se evropske države, pa i one najrazvijenije, suočavaju sa pitanjima koja je potrebno unaprediti kako bi se uspostavili najviši standardi rodne ravnopravnosti. Ona se tiču ekonomskog ojačavanja žena, ublažavanja rodnih razlika u stopama i strukturi zaposlenosti, otklanjanju prepreka i nepovoljnih uticaja na tržištu rada, mogućnosti obavljanja menadžerskih i rukovodećih poslova, učestvovanja u kreiranju i donošenju odluka, angažovanja u politici, unapređivanju položaja žena u naučno-istraživačkom radu (European Commission 2005; European Commission 2008; ILO 2009; European Commission 2012).

Početak 21. veka obeležen je značajnim političkim naporima na nivou Evropske unije, usmerenim ka promenama u sferi rodnog odnosa, imajući u vidu ekonomski i politički aspekt učešća žena u javnoj sferi (Kolin i Čičkarić 2010). Postoji niz pitanja koja zavređuju pažnju sa stano-
višta politika koje su usmerene ka uspostavljanju rodne ravnopravnosti. U ekonomskom segmentu, to su položaj žena u kontekstu transformacije tržišta rada i pojave novih oblika zapošljavanja, preduzentištvo među ženama i razvoj alternativne ekonomije, rodne razlike u zaradama, položaj nezaposlenih žena i marginalizovanih grupa žena. Kada je reč o angažovanosti žena u politici, pored prisutnosti i aktivnosti u političkom životu, posmatra se da li postoji realni uticaj na kreiranje odluka na najvišim nivoima i osvajanja političke moći. Države blagostanja, utemeljene na idejama socijalne pravde, usmeravale su svoje socijalne politike na odbranu svojih temeljnih vrednosti, pa se u tom kontekstu razvija i politika rodne ravnopravnosti. U segmentu ekonomske participacije, osim što je rodna ravnopravnost uvršćena u osnovno pravo zaposlenih, jasno je naglašena važnost uključivanja ženskih ljudskih resursa kao neophodnog činioca ekonomskog razvoja (Kolin i Čičkarić 2010:32). U pogledu rodne politike, Evropska unija ima integrativni pristup, što znači

implementaciju rodnog aspekta u sve politike i na svim nivoima odlučivanja i postavljanje rodne ravnopravnosti kao neizostavnog političkog pitanja u svim segmentima donošenja odluka i donošenja planova razvoja (Kolin i Čičkarić 2010:97).

Sveobuhvatan pristup u evropskom kontekstu rezultirao je time da rodni aspekt ima važno mesto i u politikama usmerenim ka porodici i to u onom segmentu koji se tiče realizacije roditeljstva, a u funkciji ublažavanja negativnih efekata tradicionalne podele uloga unutar porodice. Neoliberalizacija tržišta rada pojačala je kompetitivnost i rizike u pogledu zaposlenosti i sigurnosti posla, što je dodatno iskomplikovalo konfliktnu poziciju žena, proisteklu iz teškoća usklađenosti porodičnih obaveza sa zaposlenošću i realizacijom u profesionalnom pogledu (McDonald 2006). Takve okolnosti imaju negativne efekte ili na zaposlenost žene i realizaciju u profesionalnom pogledu, ili na odluke o ulasku u roditeljstvo, utičući na njegovo odlaganje ili čak i odustajanje. U oba slučaja radi se o određenim oblicima uskraćenosti i ograničenosti u pogledu samorealizacije.

U cilju razrešavanja ovog konfliktnog položaja, transformisale su se i politike prilagođavajući se potrebama savremenih porodica i promenama u sferi rodnih uloga. Za razliku od onih u tradicionalnom konceptu, noviji je usmeren na podsticanje ekonomske aktivnosti žena i na povećanje rodne jednakosti (Billingsley, Ferrarini 2011:7). Ovim putem utiče se na prevazilaženje negativnih iskustava i teškoća žena sa kojima se suočavaju u pogledu njihovog položaja na tržištu rada i mogućnosti da realizuju svoje ciljeve u tom domenu. Na taj način se postižu i pozitivni efekti na materijalni status porodice, a sfere uticaja se tiču roditeljstva, ekonomske aktivnosti i ljudskog kapitala. Politike koje su uključile rodni aspekt usmerene su na unapređivanje položaja žene unutar porodice i stvaranje optimalnijih okolnosti u pogledu njene zaposlenosti i profesionalne afirmacije, proizvodeći pozitivne efekte za porodičnu zajednicu u celini.

Danska je primer države u kojoj postoji višedecenijski kontinuitet usklađivanja politika prema porodici sa promenama koje su se odvijale u sferi zapošljavanja i u sferi brige o deci, a kao rezultat toga jeste snažan porast ženske radne snage (Abrahamson 2011). Briga o porodici stavljena je u kontekst sveukupnog ekonomskog razvoja zemlje. Potreba za stručnom i profesionalnom radnom snagom uslovila je pristup prema kojem fokus jeste na porodici i organizaciji porodičnog života, a u usklađivanju rada i roditeljstva uključeni su svi glavni akteri privrednog

i političkog života (kompanije, socijalni partneri, država i niži nivoi političkog odlučivanja).

Zemlje koje su najviše postigle na polju podrške porodicama u smislu podsticanja zaposlenosti žena i ublažavanja konfliktnog položaja usled paralelnih obaveza koje se tiču posla i porodice, uspele su da ublaže i problem niskih stopa rađanja, u većoj meri nego zemlje koje imaju tradicionalno usmerene politike prema porodici (Šobot 2014b). Njihova iskustva ukazuju na to da uspostavljanje najviših standrada rodne ravnopravnosti ima pozitivne efekte na reproduktivno ponašanje, ublažavajući problem nedovoljnog rađanja.

Rodna neravnopravnost u Srbiji

Osobnosti bračnog statusa žena i muškaraca kao činilac njihovog položaja

Rodna razlika u pogledu bračnog statusa ukazuje na različitost pozicija žena i muškaraca tokom određenih faza života. Brak je u većoj meri obeležje bračne strukture žena nego muškaraca, kada je reč o populaciji starosti 25–39 godina, dok je u starosti 60 i više godina situacija potpuno drugačija, jer je u ovom životnom dobu značajno veća zastupljenost muškaraca nego žena koji žive u braku.²

Srbija je društvo u kojem, i pored određenih promena u privatnoj sferi, unutar bračne i porodične zajednice još uvek preovladava model koji se odlikuje tradicionalnom podelom rodnih uloga, a između žena i muškaraca ne postoji potpuna saglasnost stavova koji se tiču ove sfere. Mada je gotovo ujednačeno prisutna saglasnost u pogledu toga da je veća posvećenost porodici potpuno uobičajena, žene se u većoj meri od muškaraca nisu složile da su generalno srećnije ako su u braku, da će zaposlenost majke proizvesti to da dete pati zbog njenog odsustva, da žena koja je uspešna u profesiji nužno zanemaruje svoju

² Prema podacima Popisa stanovništva 2011. godine, u dva regiona Centralne Srbije bez Beogradskog, 50,7% žena starosti 25–29 godina i 73,4% žena koje su imale 30–39 godina bilo je u braku, dok su udeli muškaraca koji su bili u braku u ovim starosnim grupama iznosili 26,3% i 58,6%. U Beogradu su ovi udeli iznosili 33,3% i 60,5% za žene i 18,7% i 53,6% za muškarce. Kod stanovništva 60 i više godina udeli lica u braku među ženama iznosili su 47,3% u Centralnoj Srbiji bez Beograda i 42,9% u Beogradu, kod muškaraca 75,1% i 75,2%.

porodicu i da je bolje da samo muškarac zarađuje (Ignjatović ur. 2010). Ova neslaganja nisu pozitivna, jer bi mogla imati negativne efekte na ekonomsku aktivnost žena i njenu angažovanost u javnoj sferi.

U starijem životnom dobu partnerstvo predstavlja primaran izvor podrške i mentalnog zdravlja (Buber i Engelhardt 2006; Dykstra 2006), pa bračni status žena i muškaraca predstavlja važan okvir kvaliteta života u starosti (Šobot 2011). Značajna rasprostranjenost udovištva u ženskoj populaciji starosti 60 i više godina,³ jeste demografski pokazatelj nepovoljnog položaja ove populacije žena. Život u starosti odlikuje se naglašenijom potrebom za podrškom drugih osoba, a osećaj usamljenosti, naglašeniji u slučajevima udovištva, proizvodi negativne efekte. Socio-ekonomski položaja starijih žena je značajno ugrožen rizikom od siromaštva (Satarić, Rašević i Miloradović 2009), ali udovištvo se može negativno odraziti i na mentalno zdravlje i emotivnu stabilnost. Pad optimizma jeste karakteristika starosti, a ta pojava je češće odlika starijih žena nego muškaraca (Schafer and Shippe 2010).

Rodne specifičnosti u obrazovnim karakteristikama

Generacije rođene 1950-ih, zahvaćene procesima emancipacije, pokrenule su promene u sferi obrazovanja. Sticanje srednjeg obrazovanja postalo je preovladavajuća odlika, a značajno se širilo i visoko obrazovanje, pa je u mlađim generacijama postalo češća odlika ženske populacije. Popis stanovništva 2011. godine pokazuje da je ujednačen udeo visokoobrazovanih lica u ženskoj i muškoj populaciji (16,3% i 16,2%), ali slika obrazovne strukture ženskog stanovništva je još povoljnija, kada se u analizu uključi starosna dimenzija (Šobot 2015). Zastupljenost visoko obrazovanih među ženama i muškarcima rođenim u 1950-im je nešto veća u muškoj populaciji⁴, a u generacijama 1960-ih i kasnije, razlika se ispoljava većim udelom u ženskoj populaciji⁵.

³ Prema podacima Popisa stanovništva 2011, u Beogradu su udovice činile 44,1% žena ove starosti, u druga dva regiona Centralne Srbije 46,1% , a u Vojvodini 50,0%.

⁴ Prema Popisu stanovništva 2011. godine, udeo visokoobrazovanih među ženama starosti 50–54 i 55–59 godina iznosio je 17,7% i 14,9%, dok su kod muškaraca udeli iznosili 18,7% i 18,0% .

⁵ Prema Popisu stanovništva 2011, u ženskoj populaciji starosti 45–49, 40–44, 35–39 i 30–34 godine , udeli su iznosili: 19,8%, 20,9%, 24,6% i

U pogledu obrazovnog nivoa muškog stanovništva, nekoliko nepovoljnosti privlači pažnju. Osim toga što je udeo visokoobrazovanih lica manji u odnosu na populaciju žena, u pomenutim generacijama, on je nešto manji i u odnosu na generacije muškaraca rođenih krajem 1940-ih i tokom 1950-ih⁶. Nadalje, negativni pokazatelji postoje i u slučaju nižih obrazovnih nivoa, među onima koji su osnovno i srednje obrazovanje sticali početkom 2000-ih (Šobot 2011b). Dečaci nešto češće od devojčica ne završavaju osnovnu školu, češće ne nastavljaju školovanje nakon osnovne škole, češće odustaju na nivou srednjeg obrazovanja i češće upisuju trogodišnje stručne škole. Broj dečaka koji su završili trogodišnje srednje škole bio je dva puta veći u odnosu na broj devojčica u 2013. godini, a 2016. dva i po puta (RZS 2014:40; RZS 2017:51). Kada je reč o osobama starosti 18–24 godine koje su prekinule školovanje i nisu bile na obuci, 2013. godine njihov udeo je bio nešto veći u ženskoj populaciji, ali 2011. i 2012. je to bilo nešto češće obeležje muške populacije (RZS 2014: 42). U periodu 2011–2016. godina, od školovanja u redovnim srednjim školama odustalo je između 2,2% i 1,4% dečaka, a za devojčice udeli su iznosili 0,6 i 0,7%.

Osim u nivou obrazovanja, rodne specifičnosti su prisutne i u pogledu obrazovnih oblasti. Trendovi „feminizacije“ jednih, a „maskulinizacije“ drugih srednjih stručnih škola, zabeleženi Popisima stanovništva 1981. i 1991, odlikuju i profesionalnu orijentisanost srednjoškolaca koji su se školovali u prvim decenijama 21. veka. Rodna profilisanost pojedinih struka srednjeg obrazovanja, nije se suštinski menjala i pored nekih promena koje su u određenoj meri bile uslovljene reformama srednjeg obrazovanja (Šobot 2011b:227–229). Izrazita veća brojnost žena nego muškaraca odlikuje medicinsku struku, a u nešto manjem intenzitetu jeste i odlika tekstilnih i ekonomskih škola. Srednje usmereno obrazovanje je donelo intenzivnu feminizaciju uslužnih struka, pravno-birotehničkih, prevodilačkih i kulturoloških. Kada je reč o „maskulinizaciji“, izdvajaju se saobraćajne, mašinsko-metalurške i elektrotehničke struke.

Među učenicima koji su 2013. godine završili četvorogodišnje srednje stručne škole, devojke su činile oko 90% u područjima lične usluge i tekstilstvo, nešto manje od 80% u zdravstvu i socijalnoj zaštiti,

---

29,8%. U muškoj populaciji iste starosti: 17%, 15,6%, 16,7% i 20,0%.

⁶ Udeo visoko obrazovanih u muškoj populaciji starosti 60–64 godine, prema Popisu 2011, iznosio je 20,8%, što je više nego u svim mlađim starosnim grupama.

između 60% i 70% u oblasti hemija i grafičarstvo, hidrometeorologija, kao i u ekonomsko-pravnoj oblasti, kulturi, umetnosti i javnom informisanju (RZS 2014: 41). Suprotno od toga, mladići su činili oko 90% onih koji su završili srednje elektrotehničke škole, nešto manje od 80% mašinske i metalurške, između 60% i 70% saobraćajne škole, kao i one iz oblasti geodezije i građevinarstva. Ovako izražena rodna profilisanost prema obrazovnim oblastima prisutna je i kod onih koji su srednje školovanje završili 2010. (RZS 2011:36), i kod onih koji su ovaj nivo obrazovanja stekli 2016. godine (RZS 2017:52).

Kada je reč o licima koja su sticala visoko obrazovanje, veća je orijentisanost žena ka društvenim, a muškaraca ka tehničkim fakultetima, ali ova opšta slika ima određene osobenosti kada je reč o konkretnim fakultetima iz oblasti društvenih nauka. Kod rođenih 1950-ih i početkom 1960-ih veći je broj muškaraca nego žena među onima koji su diplomirali na fakultetima iz oblasti prava, kao i u slučaju ekonomije, ali je dvostruko veći broj žena kada je reč o diplomama stečenim na nekom od filozofskih fakulteta (Šobot 2011b:230). U slučaju tehničkih fakulteta izrazita je „maskulinizacija“ na svakom od njih pojedinačno (Saobraćajni, Mašinski, Elektrotehnički, Građevinski, Fakultet organizacionih nauka), dok je situacija značajno drugačija kada je reč o fakultetima iz oblasti prirodnih nauka. Dominanta je zastupljenost žena među onima koji su stekli diplome na Farmaceutskom, a u slučaju Medicinskih i Stomatoloških razlika nije značajno naglašena, ali je veći broj žena nego muškaraca.

Pozitivne tendencije u ženskoj populaciji kada je reč o visokom obrazovanju koje su se odvijale u drugoj polovini 20. veka, obuhvatile su i sticanje diploma doktora nauka među ženama. Prema podacima Popisa stanovništva 2011. godine žene su činile 38,2% ukupnog broja osoba koje su dostigle ovaj obrazovni nivo. Tendencije koje se odvijaju u mlađim generacijama, smanjiće ovu razliku. Mada podaci ukazuju na to da je i u periodu 2007–2012. godina, nešto veći broj muškaraca nego žena, ta razlika nije velika. U 2009. godini gotovo da ne postoji, a bila je izraženija 2007. i 2008. nego 2012. godine⁷ (RZS 2011:39–40; RZS 2014: 44). U pogledu područja obrazovanja, žene su češće od muškaraca doktorirale u oblasti zdravstva i socijalne zaštite, pa i prirodnih nauka, matematike i informatike, dok su muškarci ovaj stepen

---

⁷ Među osobama koje su doktorirale 2007. i 2008. muškarci su činili 57% i 55%, a 2012. godine 52%.

obrazovanja češće sticale ne samo u tehničkim naukama, proizvodnji i građevinarstvu, već i iz oblasti društvenih nauka, poslovanja i prava.

Nepovoljna pozicija visokoobrazovanih žena u odnosu na muškarce vidljiva je i u strukturi nastavnog osoblja na visokoškolskim ustanovama. Više od polovine nastavnika u zvanju doktora nauka su muškarci, dok su žene brojnije među licima koja su stekla zvanje magistra, kao i onih koji nisu imali naučno zvanje (RZS 2011:38; RZS 2014:43).

Rodne razlike u ekonomskim karakteristikama

Promene obrazovnih karakteristika uslovile su tendencije u ekonomskoj aktivnosti žena i promene u socio-profesionalnoj strukturi. U starijim generacijama ekonomska aktivnost je pre svega bila posledica bavljenja poljoprivredom, dok je masovan obuhvat školovanjem i sticanjem stručnih znanja uslovio drugačiju strukturu ekonomski aktivnih žena. Ipak, postoje rodne razlike koje upućuju na neravnopravan položaj žena.

Početak 21. veka stope ekonomske aktivnosti ženskog stanovništva Srbije u svim starosnim grupama, regionima i obrazovnim nivoima niže su nego u muškoj populaciji (Šobot 2014:119–132). Dok su niže stope kod starih 20–29 godina velikim delom posledica sticanja višeg ili visokog obrazovanja, intenzivna razlika između žena i muškaraca starih 55 i više godina je, pored manje prisutnosti na tržištu rada kada je reč o ženama rođenim pre 1950-ih, posledica starosne granice odlaska u penziju (Šobot 2014:176).⁸ Međutim, podaci Popisa 2011. ukazuju da je ekonomska aktivnost žena nešto niža u odnosu na muškarce, i u starosti 30–49 godina⁹.

⁸ Prema podacima Popisa stanovništva 2011. godine, stope ekonomske aktivnosti žena starosti 60–64 godine, posmatrano po regionima bile su niže između četiri i sedam puta. Udeo ekonomski aktivnih žena ove starosti u dva regiona Centralne Srbije bez Beogradskog bio je nešto veći (10,1%), nego na druga dva (7,0% u Beogradu i 4,8% Vojvodini). Stope ekonomske aktivnosti muškog stanovništva ove starosti iznosile su 40,1%, 36,9% i 32,5%, u svakom od posmatranih područja.

⁹ Prema Popisu stanovništva 2011. godine, udeli ekonomski aktivnih žena među ženama starosti 30–49 godina iznosili su: 70,8% u Centralnoj Srbiji bez Beograda, 71,8% u Vojvodini i 81,4% u Gradu Beogradu. Stope ekonomske aktivnosti muškog stanovništva ove starosti, na posmatranim područjima, iznosile su: 86,5%, 86,1% i 88,0%.

Struktura ženskog stanovništva koje nije ekonomski aktivno ukazuje na rasprostranjenost pojave neučestovanja na tržištu rada i među ženama koje pripadaju radno sposobnom uzrastu. Za period duboke ekonomske i društvene krize tokom 1990-ih, povlačenje žena u sferu privatnosti objašnjava se „ženskom strategijom“ koja je omogućila funkcionisanje porodice i doprinela njenom opstanku (Blagojević 1995). Prema rezultatima Popisa stanovništva 2011, žene koje su imale između 30 i 49 godina i nisu bile ekonomski aktivne najvećim delom su pripadale „domaćicama“, iako su to generacije koje su masovno zahvaćene promenama obrazovne strukture i sticanjem znanja za obavljanje plaćenih poslova i zanimanja u različitim delatnostima (Šobot 2014c:503). Mogućim razlozima takvog statusa smatraju se uticaji koji se tiču porodice i preovladavajuće uloge žene u aktivnostima brige o članovima porodice.

U 2013. i 2016. godini, udeo ekonomski neaktivnih žena među onima koje su imale 25–54 godine (26% i 23,9%) bio je dvostruko veći nego u slučaju muške populacije iste starosti (RZS 2014:73; RZS 2017:76). Mada preovladavajući razlozi ekonomske neaktivnosti ili zaposlenosti sa nepunim radnim vremenom nisu neposredno vezani za porodične razloge, jedan od njih jeste briga o deci ili odraslim članovima domaćinstva i to je dominantno ženski razlog (RZS 2011:62; RZS 2014:73; RZS 2017:68; RZS 2017:77). Statistički podaci ukazuju na negativnu vezu između broja dece i zaposlenosti žena (Šobot 2014c:504). Žene sa jednim detetom su češće zaposlene nego one sa više dece, dok je kod muškaraca odnos drugačiji. Oni koji su imali troje ili više dece imali su najveće stope ekonomske aktivnosti.

Dominantan oblik zaposlenosti žena i muškaraca u Srbiji jeste zaposlenost s punim radnim vremenom i u tom pogledu ne postoji bitnija razlika, posebno ne u slučaju starih 25–54 godine (RZS 2014:64; RZS 2017:68). Postoji, međutim razlika u visini zarada. U gotovo svim delatnostima zarade žena bile su manje od ukupnih prosečnih zarada, osim u građevinarstvu i u uslužnim i administrativnim delatnostima, dok je kod muškaraca situacija potpuno drugačija (RZS 2014:76; RZS 2017:84).

U 2014. godini prosečna zarada žena po času bila je 8,7% manja od prosečne zarade muškaraca po času (RZS 2017:82). Rodni jaz u zaradama bio je još veći u slučaju žena i muškaraca starosti 30–39 i 40–49 godina (9,3% i 10,1%). Prema nivou obrazovanja, rodna razlika u zaradama jeste najizraženija u slučaju onih koji imaju manje od

srednjeg obrazovanja (22,4%). No, veća je među onima koji su stekli fakultetske, magistarske i doktorske diplome (17,8%), u poređenju s rod-
nim jazom među ženama i muškarcima sa srednjim obrazovanjem
(15%) ili sa višim školama i strukovnim studijama (12,5%).

Između zaposlenih žena i muškaraca u Srbiji u kontinuitetu je prisutna razlika u pogledu obavljanja rukovodećih i menadžerskih zani-
manja, kao i u prisutnosti na pozicijama političke moći i donošenja od-
luka (RZS 2011:55; RZS 2014: 64; RZS 2017:68). Muškarci su brojniji
nego žene među rukovodiocima, direktorima i funkcionerima, kao i u
strukturama donošenja političkih odluka, na svim nivoima vlasti. Žene
čine oko 30% članova Parlamenta na republičkom nivou i odbornika
skupština na lokalnim nivoima, a manje od 10% predsednika opština i
gradonačelnika (RZS 2014:86; RZS 2017:110).

Osim razlike u strukturi zaposlenosti, postoji i razlika u vreme-
nu koje žene i muškarci provedu u ukupnom radu, odnosno kako je
ono raspoređeno na obavljanje plaćenih i neplaćenih poslova. Žene
više vremena od muškaraca provode u ukupnom radu, kako radnim
danima, tako i vikendom, ali one nešto manje vremena nego muškarci
provode u obavljanju plaćenih poslova (RZS 2014:82; RZS 2017:98).
Ovako ispoljena razlika prisutna je na svim nivoima obrazovanja, mada
je kod muškaraca s visokim obrazovanjem došlo do promene 2015, u
odnosu na 2010. Ona se ispoljava preko porasta vremena u obavljanju
plaćenih poslova, što je uticalo na ublažavanje rodne razlike u ukupno
provedenom radu među visoko obrazovanim osobama.

Žene koje su imale visoko obrazovanje provodile su nešto više
vremena u plaćenim poslovima od žena sa srednjim, ali i one nešto više
vremena provode u neplaćenim nego u plaćenim poslovima. To je još
jedan pokazatelj da visoko obrazovanje nije činilac koji je eliminisao
tradicionalnu podelu uloga unutar domaćinstva, uprkos njegovom nes-
pornom doprinosu unapređivanju društvenog položaja žena. Taj dopri-
nos ne tiče se samo socio-profesionalne strukture i ekonomske aktiv-
nosti žena, već i njihovih pozicija unutar porodice. Žene s visokim
obrazovanjem imaju veće pregovaračke moći u privatnoj sferi (Mills et
al. 2008), pa je otuda njihov položaj povoljniji u odnosu na žene sa
srednjim i nižim nivoima obrazovanja.

Kada je reč o Srbiji, na osnovu rezultata empirijskog istraživa-
nja, konstatovano je da „obrazovanje igra vrlo ograničenu ulogu u
oslobađanju žena od porodičnih obaveza“, jer iako visokoobrazovane
žene nešto ređe obavljaju kućne poslove od žena s najnižim nivoima

obrazovanja, one su angažovane u drugim aktivnostima koje se tiču brige i zadovoljenja potreba članova porodice (Hjusion-Blagojević 2013:98). Jedan od bitnih resursa ovih žena jeste materijalna situacija koja omogućava angažovanje pomoći u pojedinim kućnim poslovima, ali ostaju neke druge aktivnosti unutar porodice koje češće obavljaju žene nego muškarci, nezavisno od obrazovnog nivoa. Na nivou diskurzivne analize podvučeno je da značajna pomoć dolazi od angažovanja majki ili svekrva, što zaposlenim ženama koje su karijerno usmerene omogućava veću posvećenost profesiji (Hjusion-Blagojević 2013:147).

***

Pored aktuelnih pitanja unapređivanja rodne ravnopravnosti, prisutnih u evropskim državama koje su postigle više standrade u ovoj oblasti, u Srbiji još uvek postoje i ona pitanja koja se odnose na tradicionalni obrazac podele rodni uloga. Uprkos pozitivnih tendencija u obrazovanju i ekonomskoj aktivnosti žena, potrebno je i dalje unapređivati obrazovnu strukturu i podsticati zaposlenost. Ta nastojanja su bitna ne samo za poboljšanje položaja u javnoj sferi, već bi trebalo da ojačaju položaj žena i u privatnoj, uspostavljanjem modernijeg obrasca rodno odnosa unutar porodice. Približavanje modernizacijskim tokovima i evropskim vrednostima u oblasti rodne ravnopravnosti podrazumeva ojačavanje ekonomskog položaja žena, stvaranje povoljnijih okolnosti za realizaciju profesionalnih karijera, prisutnost žena na rukovodećim pozicijama i veću angažovanost u politici.

Podsetimo da se rodni režim u Srbiji odlikuje i „krizom maskuliniteta“ (Blagojević-Hjusion 2013; Hughson 2017). Demografskim pristupom u rasvetljavanju rodni specifičnosti uočene su nepovoljne tendencije u obrazovanju muškog stanovništva, prisutne i u mlađim generacijama, na svim obrazovnim nivoima. Promene u tom pogledu, osim što bi bile pozitivne iz ugla položaja muške populacije, bitne su i sa stanovišta stvaranja pozitivnijeg okvira za unapređivanje rodne ravnopravnosti u svim aspektima.

Kao jedan od izazova na evropskom putu Srbije, promena rodno režima bitna je sa stanovišta položaja stanovnika oba pola. Pored svih ostalih aspekata, ona zahvata i sferu porodice. Ublažavanje konflikta između porodice i rada, znači stvaranje uslova za rušenje

tradicionalnog obrasca rodnih uloga. Veća uključenost i aktivnost muškaraca u privatnoj sferi jeste jedan od uslova unapređenja položaja žene, a takav koncept ima dobrobit za funkcionisanje porodice u celini.

Uspostavljanje rodne ravnopravnosti odnosi se na unapređivanje položaja stanovnika oba pola, i zahvata i javnu i privatnu sferu. Pored institucionalnih mehanizama, postizanje viših standarda na ovom polju, zahteva konkretnije suočavanje s rodnim stereotipima koji doprinose održavanju tradicionalnog obrasca. Oni otežavaju i kočje širenje modela rodno ravnopravnije podele uloga unutar porodice, što je neophodan aspekt unapređivanja društvenog položaja žena u savremenom demokratskom društvu.

LITERATURA

- Abrahamson Peter. 2010. Continuity and consensus: governing families in Denmark. *Journal of European Social Policy*. (5): 399–409.
- Billingsley Sunnee & Ferrarini Tommy. 2011. Family Policies and Fertility Intentions across New and Old Welfare Democracies. *Stockholm Research Reports in Demography*. No. 15. http://www.suda.su.se/SRRD/SRRD_2011_15.pdf
- Blagojević Marina. 1991. *Žene izvan kruga*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Blagojević Marina. 1995. Svakodnevnica iz ženske perspektive: samozrtvovanje i beg u privatnost. U Silvano Bolčić (ur.) *Društvene promene i svakodnevni život: Srbija početkom devedesetih*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Blagojević Marina. 2006. *Rodni barometar – društveni položaj i kvalitet života žena i muškaraca. Sažetak istraživanja*. Beograd: Asocijacija za žensku inicijativu.
- Blagojević Marina. 2013. *Rodni barometar u Srbiji: razvoj i svakodnevni život*, Beograd: Program Ujedinjenih nacija za razvoj.
- Blagojević Marina. 2017. *Muškarci u Srbiji: Druga strane rodne neravnopravnosti*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Buber Isabella i Henriette Engelhardt. 2006. *Children and Mental Health of Elderly*. http://www.oeaw.ac.at/vid/download/edrp_3_06.pdf.
- Burdije Pjer. 2001. *Vladavina muškaraca*, Podgorica: CID.
- Dykstra Pearl. 2006. *Aging and social support*. The Blackwell Encyclopedia of Sociology. <http://www.nidi.knaw.nl/en/output/2006/blackw-encyclsocio-2006-dykstra.pdf/blackw-encyclsocio-2006-dykstra.pdf>
- Hantris Linda. 1990. *Managing Professional and Family Life: a comparative study of British and French women*, Dartmouth Publishing Company Limited, England.

- Hoem Britta. 1995. The Way to the Gender Segregated Swedish Labor Market. In Oppenheim Mason Karen and An-Magritt Jensen (eds.) *Gender and Family Change in Industrialized Countries*. New York: Oxford University Press.
- European Commission. 2005. *Women in Sciences: Excellence and Innovation Gender Inequality in Science*, working document.
- European Commission. 2008. *The life of women and men in Europe*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Commission 2012. *Structural change in research institutions: Enhancing excellence, gender equality and efficiency in research and innovation*.
- Ignjatović Suzana (ur.) 2010. *Građani i građanke Srbije o rodnoj ravnopravnosti*. Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike Republike Srbije.
- ILO. 2009. *Global Employment Trends for Women*, March 2009.
- Kolin Marija i Čičkarić Lilijana. 2010. *Ekonomska i politička participacija žena u Srbiji u kontekstu evropskih integracija*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Mills Melinda et al. 2008. Gender equity and fertility intentions in Italy and the Netherlands. *Demographic Research*. 18/1:1–26.
- Paci Pierella. 2002. *Gender in Transition*. Washington D.C. World Bank.
- Papić Žarana. 1989. *Sociologija i feminizam*. Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSOS.
- Petrušić Nevena (ur.) 2007. *Putevi ostvairvanja rodne ravnopravnosti i jednakih mogućnosti – od ideje do prakse*. Beograd: Savet za ravnopravnost polova Vlade Republike Srbije.
- Presser B. Harriet. 1995. Are the interests of Women Inherently at Odds with the Interests of Children or the Family? In Oppenheim Mason Karen and An-Magritt Jensen (eds.) *Gender and Family Change in Industrialized Countries*. New York: Oxford University Press.
- Oppenheim Mason Karen and An-Magritt Jensen (eds.) 1995. *Gender and Family Change in Industrialized Countries*. New York: Oxford University Press.
- McDonald Peter. 2006. Low Fertility and the State: The Efficacy of Policy, *Population and Development Review*, 32 (3):485–510.
- RZSS. 2011. *Žene i muškarci u Republici Srbiji*. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije.
- RZSS. 2014. *Žene i muškarci u Republici Srbiji*. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije.
- RZSS. 2017. *Žene i muškarci u Republici Srbiji*. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije.
- Satarić Nadežda, Rašević Mirjana i Miloradović Sanja. 2009. *Oni ne mogu da čekaju*, Beograd: Snaga prijateljstva – Amity.

- Schafer Markus & Shippee Tetyana. 2010. Age identity, gender, and perceptions of decline: does feeling older lead to pessimistic dispositions about cognitive aging? *The Journal of Gerontology*, 65B(1):91–96.
- Šobot Ankica. 2011a. Demografski okvir rodne neravnopravnosti i kvalitet života u starosti, *Gerontologija*, 38 (1):29–48.
- Šobot Ankica. 2011b. Rodne razlike u obrazovanju i reforma obrazovanja u Srbiji, *Nova srpska politička misao*, 19(2):215–234.
- Šobot Ankica. 2014a. *Rodna neravnopravnost u Srbiji*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Šobot. Ankica. 2014b. O niskom fertilitetu iz ugla ekonomske aktivnosti ženskog stanovništva: Mogućnosti i ograničenja u podsticanju rađanja. *Stanovništvo*, 52(2):43–66.
- Šobot Ankica. 2014c. The Economic Activity of Middle-aged Women in Serbia as one of the Relevant Issues Regarding Gender Equality. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 148 (3):499–510.
- Šobot Ankica. 2015. Obrazovne karakteristike stanovništva Srbije. *Populacija Srbije početkom 21. veka*. Nikitović Vladimir (ur.) Beograd: Republički zavod za statistiku.

Ankica Šobot

A DEMOGRAPHIC PERSPECTIVE ON GENDER EQUALITY: QUESTIONS AND OBSTACLES IN THE CASE OF SERBIA

Abstract

this paper will examine the issue of gender equality, as an important aspect of the development and democracy within Serbian society. The demographic cognitive concept, based on the analysis of statistical data of population and demographic processes, provides a comprehensive insight into the relevant aspects. A valuable cognitive opus is provided by examining

age, time and spatial dimensions of gender patterns of behavior, focusing on the specific demographic and socio-economic characteristics. Positive changes related to education and economic activity, started in the 1950s, established new issues about the highest standards of gender equality. Beside from the need to improve the women`s social status, considering educational, professional and marital characteristics - the demographic approach also leads to the necessity to improve the issues concerning the position of the male population and the specificities of their behavior. **Key words:** gender roles, gender specificities, women`s social status, men, Serbia.